

Vuoden 2005 eläkeuudistuksen yhteydessä perhe-eläkkeisiin ei koskettu, vaan nykyinen perhe-eläkejärjestelmä perustuu 23 vuotta sitten luotuihin säännöksiin. Eläketurvakeskuksessa (ETK) perhe-eläkkeen saajia on tutkittu viimeksi 25 vuotta sitten. Mervi Takalan toimittama ja ETK:n julkaisema raportti ”Katsaus perhe-eläkkeeseen” on siten ETK:n historiassa merkittävä ulostulo tästä aihepiiristä. ETK on työeläketurvän kehittämisen ja toimeenpanon lakisääteinen yhteistyöelin ja asiantuntija, joten sen tuottaman perhe-eläkekatsauksen voi perustellusti odottaa antavan luotettavaa ja olennaista tietoa perhe-eläkejärjestelmän keskeisistä piirteistä. Tällainen tieto on erityisen tärkeää eläketyöryhmälle, joka parhaillaan pohtii järjestelmän uudistamista.

Minkäläistä tietoa perhe-eläkkeistä eläkejärjestelmän kehittäjät tarvitsevat? Heillä tulee olla selkeä näkemys Suomen järjestelmän ominaispiirteistä kansainvälisessä vertailussa. He tarvitsevat ajanta-

saisen kuvan nykyjärjestelmän kattavuudesta eli siitä ketkä ovat (ja ketkä eivät ole oikeutettuja) perhe-eläkkeisiin. He tarvitsevat monipuolisen kuvauksen perhe-eläkkeiden määräytymisperusteista kuten perhe-eläkkeen tasosta ja kestosta. Peruskuvausten lisäksi uudistustyö tarvitsee arvion nykyjärjestelmän toimivuudesta. Mitkä ovat perhe-eläkejärjestelmän tavoitteet? Onko nykyjärjestelmä kaikin osin oikeudenmukainen? Onko se kustannustehokas? Minkälaisia epätoivottuja piirteitä nykymuotoiseen perhe-eläkejärjestelmään liittyy?

Raportin suppea kansainvälinen vertailu on tehty Pohjoismaiden välillä. Tästä vertailusta tehdään seuraava johtopäätös: ”*Muihin Pohjoismaihin verrattuna suomalainen perhe-eläkejärjestelmä on kohtuullinen, jos korvaustasoja tarkastellaan turvan tasolla ja kestolla*”. Johtopäätös luo mielikuvaa siitä, että Suomen perhe-eläkejärjestelmä ei merkittävästi eroa muista Pohjoismaista. Tämä on ristiriidassa heti johtopäätöstä seuraavan tekstin kanssa, josta ilmenee, että Suomessa leskeneläkkeen kesto on huomattavasti muita maita pidempi. Suomi on ainoa maa Pohjoismaista, jossa leskeneläkettä voidaan maksaa lesken loppuelämän ajan. Norjassa leskeneläke päättyy lesken avioituessa tai siirtyessä eläkkeelle, Ruotsissa leskeneläkettä ei makseta 65 vuotta täyttäneille leskille, kun taas Tanskassa leskeneläkejärjestelmä on lakkautettu.

Pohjoismaiden eroja korvaustasoissa on arvioitu vertaamalla keskimääräisiä perhe-eläkkeitä kuukaudessa. Kuukausitaso- luvut eivät kuitenkaan ole hyödyllinen vertailukohta, sillä ne eivät kuvaa perhe-eläkejärjestelmän kokonaiskorvaustasoa, jota varten tarvitaan tietoja myös perhe-eläkkeiden kattavuudesta ja kestosta. Eri maiden vertailuissa tar-

vitaankin mittaria, joka yhdenmukaisella tavalla ottaa korvaustasoon vaikuttavat eri tekijät huomioon. Kun mittarina käytetään perhe-eläkkeiden osuutta bruttokansantuotteesta, Suomen perhe-eläkejärjestelmä on 1,0 prosentin osuudellaan Pohjoismaiden anteliain.¹ Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa perhe-eläkkeiden BKT-osuudet ovat selvästi meitä alempana; 0,6 %, 0,3 % ja 0 %.

ETK:n raportissa leskeneläkejärjestelmän kattavuutta käsitellään luvussa ”*Onko leski leskeneläkkeen saaja?*”. Luvussa lähinnä todetaan, että kaikki lesket eivät saa leskeneläkettä. Mitään kuvauksia ei anneta siitä, kuinka leskeneläkkeen saantiin liittyvät erilaiset säännökset vaikuttavat siihen, ketkä pääsevät ja ketkä eivät pääse järjestelmän piiriin. Järjestelmän kehittäjät tarvitsevat tietoa siitä, miten säännökset avioliitosta, sen solmimisajankohdasta ja kestosta tai leskeneläkkeen laskusäännöistä vaikuttavat leskeneläkkeen saantiin. Nämä perustiedot tarvitaan, jotta voidaan arvioida, kuinka hyvin 23 vuotta sitten luodut säännökset vastaavat nykyperheiden todellisuutta.

Kirjoittajat esittävät kolme virheelistä ja keskenään ristiriitaista väitettä avioliiton vaikutuksesta leskeneläkkeen saantiin: a) leskeneläkettä ei makseta, jos leski on mennyt uusiin naimisiin yli 50-vuotiaana, ja tämä näkyy uusien avioliittojen määrän kasvuna ikävuoden 49 kohdalla, b) leskeneläke päättyy lesken avioituessa uudelleen ja c) uudelleen avioituvalla leskelle maksetaan kolmen vuoden eläketulo kerralla.²

Se miten lesken uusi avioliitto vaikuttaa leskeneläkkeeseen, riippuu lesken iästä, mutta päinvastoin kuin väitteessä a) esitetään, 50 vuotta täyttäneen lesken mennessä uudelleen naimisiin aikaisempi maksussa ollut leskeneläke jatkuu eikä

pääty. Tilastopiikki uusien avioliittojen määrässä 49 ikävuoden kohdalla (kuvio 1)³ johtuu säännöksestä, jonka mukaan lapseton leski saa tietyin ehdoin leskeneläkkeen, jos avioliitto on solmittu ennen kuin leski täyttää 50 vuotta. Tilastopiikki heijastaa siten vanhemmalla iällä avioliiton solmineiden pariskuntien, joilla ei ole yhteisiä lapsia, halua päästä leskeneläkejärjestelmän piiriin eikä tämän ikäisten leskien uudelleen avioitumista. Väite b) ei pidä missään oloissa paikkaansa ja väite c) koskee ainoastaan alle 50-vuotiaita leskiä, ei kaikkia. On sääli, että kirjoittajilla ei ole ollut valmiuksia arvioida näitä säännöksiä tarkemmin, sillä niihin liittyy piirteitä, joita ei itsestään selvästi voida pitää kaikin osin onnistuneina.

Perhe-eläkkeestä todetaan, että se on vakuutusluonteinen, sattumanvaraiseen riskiin perustuva etuus, johon ei kuulu tarveharkinta. Leskeneläke kuitenkin perustuu puolisoitten joko toteutuneiden tai laskennallisten eläkkeiden eroon, mitä tavanmukaisen ajattelun mukaan voi pitää tarveharkintana. Leskeneläkkeen taso ei perustu vakuutusmatemaattisiin laskelmiin, vaan se on osapuolten välinen sopimus, jonka sisältöä aika ajoin tarkistetaan. Järjestelmän uudistamistyössä tämän laskusäännön kriittinen tarkastelu

on tarpeen, mutta raportista ei tähän tarkasteluun saa minkäänlaista tukea. Raportista ei myöskään löydy pohdintaa siitä, miten riskiin perustuvaan vakuutusjärjestelmään istuu se, että edunsaajat voivat omalla avioliitto- ja työntarjontakäyttäytymisellään vaikuttaa sekä leskeneläkkeen saantiin että sen tasoon.

ETK:n perhe-eläkekatsaus jättää monia työeläkejärjestelmän kehittämisen kannalta tärkeitä kysymyksiä avoimiksi. Katsauksen punainen lanka tuntuu paikoin olevan pahasti kadoksissa. Lukija joutuu tekstin edessä ihmettelemään, miksi tietyt kuvaukset ovat raportissa mukana ja mitä niillä halutaan viestiä. Sotaleskien ja -orpojen vaikea tilanne ja leskeyteen liittyvät traumat, stressi ja kuolleisuus ovat tärkeitä aiheita, mutta ne eivät luontevasti kuulu raporttiin, joka käsittelee perhe-eläkkeitä.

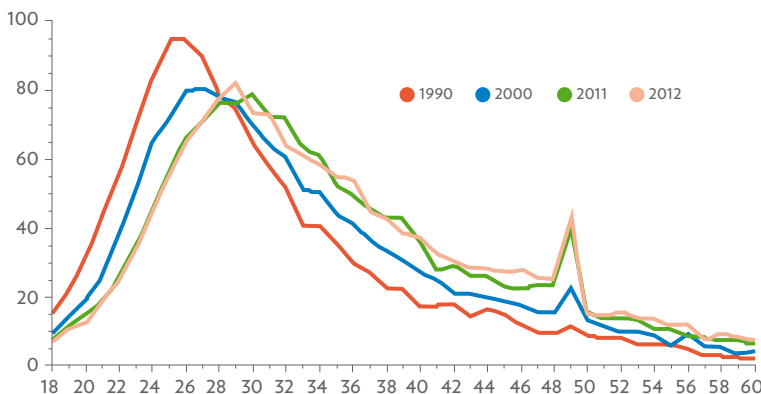
Raportti tuottaa epätasaisesta laadusta huolimatta myös uutta tärkeää tietoa perhe-eläkkeensaajista ja leskien toimeentulosta. Leskeneläkkeen maksuajat ovat yllättävän pitkiä. Vuonna 2012 päättyneiden leskeneläkkeiden keskimääräinen kesto oli lähes 17 vuotta. Neljännes päättyneistä eläkkeistä oli ollut maksussa yli 25 vuotta. Leskeneläkkeen saajista vain 30 prosenttia asuu yksin. Suuri osa leskistä, 34-43 prosenttia, asuu kahden

hengen kotitaloudessa, iso osa tätäkin suuremmissa talouksissa.

Kun leskeneläketulon merkitystä perheiden tulonmuodostuksessa arvioidaan, on tärkeää huomioida, minkälaisissa kotitalouksissa leskeneläkkeen saajat asuvat. Onkin harmittavaa, että leskien toimeentuloon liittyvät huolelliset tarkastelut keskittyvät eläkeläisleskien ryhmään, jotka eivät edusta leskeneläkkeen saajia. Tässä ryhmässä yksinasuvien osuus on korkea, 78-80 prosenttia. Yksinasuminen on tärkein köyhyyttä selittävä tekijä. Yksinasuvilla eläkeläisleskillä köyhyysriski on kuitenkin selvästi pienempi kuin muilla yksinasuvilla eläkeläisillä. Leskeksi jääneiden toimeentulo laskee vähän tai pysyy lähes ennallaan riippuen siitä, onko leski eläkkeellä vai töissä.

Katsaus perhe-eläkkeeseen ei vastaa sitä laatutasoa, jota Eläketurvakeskukset julkisena instituutioon voidaan edellyttää. Se antaa perhe-eläkejärjestelmästä paikoin harhaanjohtavaa ja jopa virheellistä tietoa. Tilastollisen päätelyn tasossa, erityisesti raportin alkuluvuissa, on toivomisen varaa. Raportista puuttuu riippumattomille tutkijoille tyypillinen kriittinen analyttinen ote; valituista kuvauksista eivät nouse esille perhe-eläkejärjestelmän kipukohtat eivätkä kehittämistarpeet. Ei voi välttyä ajattelemasta, onko tämä ollut tietoinen valinta. Kriittisen analyysin puuttuminen luo mielikuvaa siitä, ettei suomalaisessa perhe-eläkejärjestelmässä ole ongelmia. Tulevat sukupolvet ansaitsevat ajassa elävän ja kritiikin kestävän työeläkejärjestelmän. Sen luomiseksi tarvitaan laadukasta tiedon tuotantoa ja analyysiä. ■

Kuvio 1. Avioituvuus iän mukaan 1990, 2000, 2011 ja 2012 tuhatta ei-naimissa ja ei-rekisteröidyssä parisuhteessa ollutta naista kohden.

Lähde: Suomen virallinen tilasto: Siviilisäädyn muutokset (verkkojulkaisu), Tilastokeskus (2012).

Viihteet

1 Vuoden 2009 tieto. NOSOSCO, Social Protection in the Nordic Countries 2009/2010. Scope, Expenditure and Financing.

2 Nämä väitteet löytyvät raportin sivuilta 51, 68 ja 88.

3 Kun nykyinen perhe-eläkejärjestelmä astui voimaan vuonna 1990, tilastopiikki oli vielä pieni, mutta on ihmisten tietämyksen myötä vuosien varrella kasvanut.